

سید احمد رضا

ڈاکٹر نواز علی شوق

سید احمد رضا، شاہ عبداللطیف یونیورسٹی

حیدرآباد سندھ

ٻه اکر

سال ۱۹۹۱ع ۾ مون سچل سرمست جي هڪ طالب فقير محمد صلاح تي تحقيقي مقالو تيار ڪري سچل ادبي ڪانفرنس جي موقعي تي پڙهيو هو. ججن جي فيصلي موجب منهنجي ان مقالي کي بهترين مقالو قرار ڏنو. اهو مقالو سچل يادگار ڪميٽي خيرپور، پاران ۱۹۹۲ع ۾ ڇپرائي پڌرو ڪيو ويو. ۽ بنده کي بهترين مقالي لکڻ تي سچل ايوارڊ ڏنو ويو. ان موقعي تي ڪن دوستن صلاح ڏني ته سچل سرمست جي ٻين طالبن جهڙوڪ گهرام فقير جتوئي ۽ خير شاهه تي تحقيق ڪريو ڇو ته انهن ٻنهن صوفي شاعرن تي هن وقت تائين ڪا تحقيق ڪانه ڪئي وئي آهي، فقط سچل سرمست جي طالبن واري فهرست ۾ سندن نالو ڳڻايو ويندو آهي. مون کي دوستن جي اها سهڻي صلاح وئي ۽ مون سچل سرمست جي انهن ٻالڪن جي سوانح ۽ ڪلام هٿ ڪرڻ لاءِ جاکوڙ ڪئي. ورهين جي محنت کان پوءِ جو ڪجهه هٿ اچي سگهيو آهي، سو پڙهندڙن، خاص طور سچل سرمست جي عقيدت مندن جي خدمت ۾ پيش ڪري رهيو آهيان. اميد ته هيءُ پيار جو پورهيو قبوليت جو شرف حاصل ڪندو. آخر ۾ ڊاڪٽر بشير احمد شيخ، وائيس چانسلر شاهه لطيف يونيورسٽي خيرپور ۽ سخي سائين ڊاڪٽر قبول محمد ڊائريڪٽر سچل چيئر ۽ سجاده نشين درگاهه درازا شريف جو ٿورائتو آهيان. جن هن ڪتاب ڇپرائڻ جي نه فقط منظوري ڏني، پر تمام ٿوري وقت ۾ ڇپرائي پڌرو ڪيو.

ڊاڪٽر نواز علي شوق
ڪراچي يونيورسٽي
ڪراچي-سند

ڪراچي، ۳ جنوري ۱۹۹۸ع

اداري پاران

سچل سائينء جي شاعري انسانيت سان پيار واري شاعري آهي. جڏهن رهبر ڪامل هوندا آهن ته واٽهڙو واٽ نه ڀلندا آهن ۽ پنهنجي رهبر وارو رستو وٺي پنهنجي زندگي لاپاڻي بڻائي ويندا آهن.

سچل سائينء جا طالب، پنهنجي مرشد جي واٽ وٺي الاهي عشق ۾ جهومندا جيئندا رهيا. سچل سائينء جي طالبن مان، ڪن انسانيت جي خدمت ادارا جوڙائي ڪئي ته، ڪن وري ذات جو سهارو وٺي، انسانن کي صحيح راهون ڏيکاريندا رهيا ۽ اهو سلسلو خاتما درازا قائم ٿيڻ کان اڃ تائين جاري ۽ ساري آهي.

سنڌي ادب جي محقق پروفيسر ڊاڪٽر نواز علي شوق پنهنجي محنت ۽ جفاڪشيء سان ”سچل سائينء جا طالب“ (شاعر) نالي ڪتاب جوڙيو آهي، جيڪو املهه سرمايو پڻ آهي. هن ڪتاب تي ڊاڪٽر شوق صاحب سٺي محنت ڪئي آهي. آءُ ڊاڪٽر تنوير عباسي صاحب جن جو خاص طور تي ٿورائتو آهيان، جن ناچاڪيءَ جي هوندي به هن ڪتاب بابت پنهنجو ماهرانه رايو ڏنو.

آءُ سمجهان ٿو ته، سچل سائينء سان محبت ڪندڙ سنڌي ماڻهو سچل سائينء جي طالب شاعرن جي شاعري پڙهي ۽ سمجهي پنهنجن زندگين کي لاپاڻو بنائيندا.

هن ڪتاب کي پڌري ڪرڻ لاءِ اسان جي وائيس چانسلر پروفيسر ڊاڪٽر بشير احمد شيخ صاحب جي ذاتي ڪوشش ۽ دلچسپي رهي، تڏهن ئي هيءُ ڪتاب جلد پڌرو ٿي سگهيو. هن ڪتاب جي حوالي سان ريسرچ آفيسر مهرخادم جون ڪوششون پڻ شامل آهن، ان کان علاوه علمي پرنٽرس جا ٿورائتا آهيون جنهن تمام ٿوري وقت ۾ هيءُ ڪتاب تمام سهڻي ڇپائي ۽ گيت اپ سان تيار ڪري ڏنو.

ڊاڪٽر سخي قبول محمد فاروقي

ڊائريڪٽر

سچل چيئر، شاهه عبداللطيف يونيورسٽي

خيرپور سنڌ.

فقير محمد صلاح

Scanned By Faqeer

Aamir Ali Darazi

مقدمو

سياسي حالتون

سنڌ جي تاريخ جي مطالعي مان معلوم ٿيندو ته سڄل سرمست رحه جي دور (۱۱۵۲ھ-۱۷۳۹ع- ۱۲۴۲ھ-۱۸۲۶ع) ۾ سنڌ جي سرزمين تي جيڪي جنگيون لڳيون، جهيڙا جهٽا ٿيا، فساد ۽ وڳوڙ ٿيا، تن جو چڱو تعداد آهي. اٽڪل روءِ ننڍيون وڏيون ۴۵ کن جنگيون لڳيون. جن مان ڪن جا نالا ڳڻائڻ ضروري سمجهان ٿو:

سڄل سائين جي ولادت کان ڪجهه سال اڳ هن ڌرتيءَ تي هيٺيان دردناڪ واقعا پيش آيا.

۱- خان قلات جو سنڌ تي حملو ۳۱-۱۷۳۰ع

۲- ڪلهوڙن جو کهڙا شهر تي حملو (۱) ۳۳-۱۷۳۲ع

۳- ڌاريجن ۽ ڪڪرالن جي وچ ۾ جنگيون ۳۹-۱۷۳۹ع

۴- نادر شاه جي سنڌ تي قهري ڪام ۴۰-۱۷۳۹ع

۵- احمد شاه جو سنڌ تي حملو ۴-۱۷۵۴ع

۶- ميان مراد ياب ۽ ميان غلام شاه ۷-۱۷۵۷ع

جي جنگ

۷- ميان غلام شاه ۽ منڊس پاءُ عطر خان ۸-۱۷۵۸ع

جي وچ ۾ جنگ

۸- ڪڇ جي راجا جا سنڌ تي حملا ۲۴-۱۷۶۳ع

۹- مير بهرام ۽ مير صوبدار جي شهادت ۵-۱۷۷۵ع

سنڌ ۾ سرد جنگ جي شروعات

(۱) مخدوم عبدالرحمان ۽ سنڌ ۲۰۸ مريد ۽ معتقد مسجد شريف ۾ مراقبي جي حالت ۾ ماري ويا. ان کان علاوه عورتن جي بيحرمتي ڪئي وئي ۽ عوام جو قتل عام ٿيو.

- ۱۰۔ میان سرفراز جي معزولي ۽ میان غلام
نبي جي تخت نشيني۔ گهرو لڙائي ۽ عام
وڳوڙ:
- ۱۱۔ ڪلهوڙن ۽ ٽالپرن جي وچ ۾ گهرو لڙائي
۱۲۔ هالاڻي ۽ ۾ ڪلهوڙن ۽ ٽالپرن جي وچ
۾ جنگ
- ۱۳۔ عزت يار خان پٺاڻ ۽ میان عبدالنبي جي
لکي ۽ شڪارپور جي وچ ۾ جنگ
- ۱۴۔ تيمور شاه بن احمد شاه جي سنڌ تي
ڪام
- ۱۵۔ مدد خان پٺاڻ جو سنڌ تي هيبتناڪ
حملو قهري ڪوس، باهيون، لڏ ڦر
- ۱۶۔ ڪلهوڙن ۽ ميرن جي وچ ۾ جنگ
- ۱۷۔ ميرن جي پهرين چوڌاري، جنهن ۾ سنڌ
ڀاڱا ٿي
- ۱۸۔ مير عبدالله ۽ مير فتح خان جي
شهادت (۱)
- ۱۹۔ دلاور خان پٺاڻ جو سنڌ تي حملو
- ۲۰۔ شاه شجاع جو سنڌ تي حملو ۽ ڪرڙي
واري جنگ
- ۲۱۔ سکن جو سنڌ تي پهريون حملو
- ۲۲۔ سکن جو سنڌ تي ٻيو حملو

(۱) مير عبدالله خان ۽ مير فتح خان سان قرآن مجيد وچ ۾ ڏيئي واعدو ڪيو ويو هو ته
کين ڪو نقصان نه پهچايو ويندو. پر عبدالنبي کين دغا سان شهيد ڪرايو. شهادت وقت
پئي مير صاحبان قرآن مجيد پڙهي رهيا هئا. جنهن ظالم مير عبدالله کي شهيد ڪيو،
تنهن سندس سڀي قرآن پاڪ جي پاسي ۾ ڪري پئي ۽ قرآن شريف جا ورق رت ۾
لال ٿي ويا.

(تاريخ خيرپور۔ مرزا قليچ بيگ ص- ۱۲۴) سنه ۱۹۲۲ع

نادر شاه جڏهن سنڌ تي قهري ڪاه ڪئي، تڏهن سنڌ جا شهر، ڳوٺ ۽ وسنديون ويران ٿي ويون. هو هڪ ڪروڙ روپيا جنگ نه ڪرڻ جو جنگي تاوان ۽ ويه لک روپيا ساليانو خراج وٺي وڃي ايران ۾ آرامي ٿيو. مگر پويان جيڪا تباهي ۽ بربادي ڪري ويو، تنهن جو داستان دل ڌاريندڙ آهي. لاشن جا ڍير، زخمين جون دانهون، رنن زالن جون ريهون، يتيمن جون دانهون، ڪوڪون، مظلومن جون عرش تي پهچندڙ آهون، سڙندڙ شهرن، ڳوٺن ۽ وستين ۾ دونهان! اهڙيءَ ريت سندس ظلمن سبب مڪي، ساڻي ستابي سنڌ ۾ سڄ ٿي وئي.

اها هئي فقير محمد صلاح جي دور ۾ سنڌ جي سياسي صورتحال.

ادبي صورتحال

فقير محمد صلاح وارو دور سياسي لحاظ کان سٺو نه هو، پر ادبي لحاظ کان اهو بهترين دور سنڌي سگهجي ٿو. ان دور ۾ خيرپور وارو خطو شاعريءَ جي لحاظ کان ايترو ته شاهوڪار هو جو سنڌ جو ڪوبه ٻيو خطو ان جي برابري ڪري نه ٿي سگهيو.

ان جو وڏو سبب اهو آهي ته ان دور ۾ سچل سرمست جهڙو هڪ پرڳو شاعر موجود هو. جنهن ڪيترن ئي انسانن کي فيض رسايو. خود سچل سائين جا ڪيترائي طالب ۱ ٻالڪا سچل سائين جي صحبت ۾ رهي فقيري فيض ۽ شاعريءَ واري ذات سان مالا مال ٿي ويا. ان کان علاوه فاروقي خاندان جا ڪيترائي عالم ۽ بزرگ فارسي ۽ سنڌي زبان جا وڏا شاعر هئا. سچل سائين ذوق ۽ حقيري کي پنهنجي ڪلام ۾ ياد ڪيو آهي. ان کان علاوه عبدالهادي فاروقي محمد صالح فاروقي، باغ علي فاروقي ۽ ٻيا گهڻائي شاعر ٿي گذريا آهن.

عبدالهادي فاروقي جو سچل سائين سان ايترو ته پيار هو جو هو سچل سائين جي وفات جو صدمو سهي نه سگهيو ۽ ۱۶ رمضان ۱۲۴۲ھ وفات ڪري ويو. هن هيٺ سندس هڪ فارسي غزل مان چند شعر ڏجن ٿا.

در وصف نگنجد که چه سيمين ذقن است آن
 بگذشت ز گل برگ که نازک بدن است آن
 آن زلف که آرائي است خم اندر خم - بيانان
 ماري است سیه یا زکمند رسن است آن

روڻس هم نوري است چوروشن مه تابان
 پوڻس هه مشڪ است ويا آهوي ختن است آن
 بامن به مقالات بجز تلخ نه گويد
 با مردم بيگانه چو شيرين سخن است آن
 هادي غزل سعديء شيراز كه گفت است
 در وصف نيابد كه چه شيرين دهن است آن

ان کان علاوه حافظ عبدالله، گل محمد، صالح درویش ۽ قربان وڏا صوفي
 بزرگ ۽ شاعر هئا. حافظ عبدالله جي هڪ ڪافي جو تلم ۽ هڪ شعر
 پيش ڪجي ٿو. ان ۾ هن ”الف“ ۽ ”نون“ واري سهڻي تشبيه آندي آهي.
 فرمائي ٿو:

لڙ لڙي اسان ڪون لالڻ،

هڻ ڇا مجنون ڪيتوني

”الف“ آهس منن والله باله

هڻ منون ”نون“ ڪيتوني

ساڳئي رنگ ۾ گل محمد جي گفتار ٻڌو:

مئي يار پلاڪي منون،

پلا ڇا مدهوش ڪيتوني

پرتئون پيالا ٻي پهلا

تيس دم وهلا، واله

برهون بيهوش ڪيتوني

حافظ عبدالله سچل سرمست جو وڏو عقيدت مند هو. پنهنجي هڪ ڪافي
 ۾ فرمايو اٿس

عبدالله پي آيا آهي، سڻ ڪي نيون نياپي

من سچو يار سڃاڻي

منهنجي خيال ۾ هيءُ عبدالله، نه ته عبدالله ڪاتيار آهي ۽ نه وري سچل
 سائين جو استاد عبدالله، پر هيءُ ڪو ٻيو عبدالله آهي، شايد حافظ عبدالله
 لکي وارو هجي. هن تي تحقيق ٿيڻ گهرجي.

ان دور ۾ ڪنگري (پير جو ڳوٺ) پڻ شاعري ۽ روحانيت جو
 مرڪز هو. ان درگاه جو فيض ورتل فقير عبدالله ڪاتيار هڪ وڏو شاعر ۽

روحاني رمزن جو ڄاڻو هو۔ سچل سائين ۽ عبدالله فقير جي پاڻ ۾ گهري دوستي هئي. سندن هڪ ٻئي ڏي اچڻ وڃڻ ۽ قربانيون ڪجهريون ڪرڻ بابت ڪيتريون ئي روايتون مشهور آهن. ٻئي وڏا شاعر هئا، پنهن هڪ ٻئي جو اثر قبول ڪيو. هوڏانهن وري ڪنڊڙيءَ ۾ وڏو رنگ لڳو پيو هو. ڪنڊڙيءَ جا ڪلٽار محبت جي محفل مڃايون ويا هئا:

ڪنڊڙيءَ ۾ ڪلٽار ڏٺوسي،

رانجهو رمزن وارو يار

لاڙڪاڻي طرف وري سچل سائين جا مريد طالب ۽ بالڪا فقير محمد صالح قادري، گهرام فقير جتوئي ۽ سيد خير شاه گهر گهر پريت جا پيغام پهچائي رهيا هئا. لاڙڪاڻي شهر ۾ فقير محمد صالح جي اوطاق، ٿرڙي محبت ۾ گهرام فقير جو اوتارو ته وري رتيديري ۾ خير شاه جو مڪان مشهور هو: خير شاه سچل سائين واري رنگ ۾ پنهنجي هڪ ڪافي ۾ فرمايو آهي:

وچ مڪان رتيديري،

خير شاه نانؤ سڏايان

آءُ جو ئي آهيان، سوئي آهيان.

نري مير واھ طرف غلام حيدر گودڙيو ته اڳڙن ۾ نانڪ يوسف ته وري روهڙيءَ ۾ بيدل سائين نينهن جو نعرو هڻي رهيا هئا. مطلب ته هر طرف برھ جي بازار لڳل هئي. ڪيئي قريدار، خاصا خريدار موجود هئا. هر ڪنهن پنهنجي هڙ ۽ حيثيت آهر ٿي ورھ جو واپار ڪيو ۽ سچل سائين جي مسلڪ جو پرچار ڪيو.

فقير محمد صلاح کي اهڙو سهڻو ماحول مليو ۽ انهيءَ رنگ ۾ رجي ريتو ٿيو. سندس ڪلام تمام ٿورو مليو آهي، پر اهو ڪيترن ئي خوبين سان ڀريل آهي. سندس ڪلام ۾ وينجهارن ۽ واڍورن جو ذڪر، پاھت جو پيوند ڳنڍڻ، ڏڏن ڏس ڏيڻ، سير سرها ٿيڻ، لهرون لنگهي پار پوڻ، واتان ڪستوري سان واسجي وڃڻ جهڙا سهڻا اصطلاح ۽ ٻيا اهم موضوع نظر اچن ٿا. سندس ڪلام غور سان پڙهڻ بعد اهو معلوم ٿئي ٿو ته فقير محمد صلاح پنهنجي دور جو نه فقط صوفي بزرگ هو، پر سهڻو شاعر به هو.

نواز علي شوق

سوانح

فقير محمد صلاح جا وڏا لاڙڪاڻي طرف جا ويٺل هئا. ڪن محققن فقير صاحب کي پيو سڏيو آهي، پر حقيقت ۾ فقير صاحب ذات جو جيهو هو. جيهو اٻڙن جو هڪ پاڙو آهي.

ولادت، تعليم ۽ تربيت

فقير صاحب جي ولادت جو سنه معلوم ٿي نه سگهيو آهي. پر اندازي موجب فقير صاحب جي ولادت سنه ۱۱۹۰ھ ڌاري ٿي هوندي. ڇاڪاڻ ته سنه ۱۲۴۵ھ ۾ ميرن طرفان کين جاگير جو جيڪو پروانو مليو، تنهن ۾ کين ”حقائق معارف آگاه محمد صلاح درويش“ جي لقب سان ياد ڪيو ويو آهي. اندازو آهي ته فقير صاحب ان منزل تي ۵۰ ورهين جي عمر کان پوءِ پهتو هوندو.

سير سفر

فقير محمد صلاح جي ابتدائي زندگي ۽ تعليم تربيت بابت ڪا به معلومات نه ٿي ملي. گمان غالب آهي ته محمد صلاح جو جوانيءَ ۾ ئي فقيري ڏانهن لاڙو هو. هو ڦوه جوانيءَ ۾ مخدوم لعل شهباز قلندر ۱- (وفات ۱۶۵۰ھ) جي مزار تي ويو. پورا ٻارهن مهينا اتي عبادتون ۽ رياضتون ڪندو رهيو. ان کان پوءِ شاه خيرالدين عرف جيئي شاه ۲- (وفات ۱۰۲۷ھ) ڏانهن وڃڻ جو اشارو ٿيس. * ان کان پوءِ سيوهڻ ڇڏي سڌو سکر آيو. ڪجهه وقت جيئي شاه جي مزار تي عبادتون ۽ رياضتون ڪيائين. جتان اشارو مليس ته: ”تنهنجي امانت سچل سرمست (وفات ۱۲۴۲ھ) وٽ آهي. درازن وڃ ۽ وڃي پنهنجي امانت وٺ.“ ان ڳالهه جي ثابتي فقير صاحب جي قبي تي لکيل هڪ لکت مان ملي ٿي، جا هن ريت آهي.

* زباني روايت عبدالحڪيم جيهو، عمر ۵۰ سال ويٺل درگاه فقير محمد صلاح.

ز مهر نظر توجه شاه خیرالدین
 شده حکمش سوي سچل بادشاه
 فرموده: واقف سر اسرار هو
 عاشق سچل پاک اسم هو الله

يعني شاه خیرالدین مٿس مهر جي نظر کٽي ۽ حڪم ڪيائين ته:
 سچل بادشاه ڏي وڃ. سچل جيڪو ڳجهن رازن جو واقف آهي ۽ سچو
 عاشق آهي.

فقير فيض

فقير سکر ڇڏي اچي سچل جي ديس درازا پهتو ۽ معرفت واري مٿي
 جا پُر پيالا پي متارو بڻيو. اهوئي سبب آهي جو هن پنهنجي ڪلام ۾
 ڪن هنڌن تي پاڻ کي متارو محمدصالح سڏيو آهي. فقير صاحب جي
 تعليم تربيت بابت پڻ ڪو پتو پئجي نه سگهيو آهي. بهرحال فقير صاحب
 سچل سرمست وٽان 'الف' وارو اکر پڙهي پيا سڀ ورق وساري ڇڏيا. ان
 "الف" سندس اندر اهڙو اجر و ڪري ڇڏيو جو کيس دم دم جا دیدار
 نصیب ٿيڻ لڳا. سچل سائين جي نظر فيض اثر کيس رڱي ريتو ڪري
 ڇڏيو. هن درازي درويش وٽان وجود وڃائڻ واري رمز سکي ورتي. تنهن
 ڪري کيس ظاهري علم جي ضرورت ئي نه رهي، جيئن فقير قادر بخش
 بيل (وفات ۱۲۸۹ھ) فرمايو آهي:

سِکُ رمز وجود وڃاوڻ دي،
 نهين حاجت پڙهڻ پڙهاوڻ دي.

فقير صاحب جي شخصيت

هينئر فقير صاحب اهڙي منزل تي پهچي چڪو هو جو عام روايت
 آهي ته "جتي محمدصالح، اتي پاڻ الله". پر حقيقت ۾ قبي اندر پٽ جي
 هڪ پاسي لکيل آهي:

گفت: جائيڪه باشد محمدصالح،
 فضل و لطف باشد آن جا هرگاه.

يعني جتي محمدصالح هوندو، اتي الله جو لطف ۽ ڪرم هوندو.
 فقير صاحب جي فقيرائي طبيعت ۽ بزرگي ڏسي ڪيترائي هندو ۽ مسلمان

سندس مريد ٿيا. خيرپور جا مير سندس معتقد هئا. مير مبارڪ خان ۳
ديھ اپڙي ۾ کڙي واري کوھ کان شاھ لڌاڻي ڪڙي شاخ تائين کين
جاگير ڏني هئي. جاگير واري پرواني تي مير مبارڪ خان، (وفات ۱۲۵۵ھ)
جي مهر لڳل آهي. ان کان پوءِ سندس فرزند مير نصير خان ۴ کين جاگير
جو ٻيو پروانو ڏنو ۽ ان تي پنهنجي مهر هڻي، اڳئين پرواني جي تصديق
ڪئي. بعد ۾ ٻيڙيءَ ۾ اُڀري وارا علائقا جڏهن مير علي مراد خان
اول، ۶ کي مليا ته هن اها جاگير فقير صاحب جي ملڪيت ۾ رهڻ ڏني.
سنه ۱۲۹۱ھ ۾ هڪ ڀيرو ٻيهر ان جي تصديق ڪئي وئي. ان تي مير
علي مراد خان جي مهر ۽ سمندر خان جي صحيح لڳل آهي.

بعد ۾ مير فيض محمد خان فقير محمدصالح جي وڏي پٽ فقير ولي
محمد کي پنهنجي صحيح سان هڪ پروانو ڏنو. جنهن ۾ زمين جو وچور
ڄاڻايل آهي. (اهي سڀ پروانا هن گڏ شامل ڪيا ويا آهن.)

مير علي مراد خان فقير محمدصالح جو وڏو عقيدت مند هو.
ڪنهن ڪڏهن فقير صاحب وٽ ويندو هو ۽ ڀلي جي ساڳ ۽ جوئر جي
ماني جي فرمائش ڪندو هو. فقير صاحب جي وصال کان پوءِ مير
صاحب سندس مزار تي قبو تعمير ڪرايو. مطلب ته خيرپور جا مير، فقير
محمدصالح جا وڏا عقيدت مند هئا. ويندي مير علي نواز تائين درگاه تي
حاضري ڀريندا رهندا هئا.

فقير قادر بخش بيل فقير محمدصالح جو عقيدت مند هو. روهڙي ۽
دونهين ۾ گهڻو مفاصلو ڪونه آهي، ويجهڙائي ۽ عقيدت سبب بيل فقير
اڪثر ساڻس اچي رهاڻيون ڪندو هو. سيد عبدالحسن شاه موسوي (وفات
۱۹۶۷ع) 'ديوان بيل' جي مقدمي ۾ لکيو آهي ته: بيل جو اهو زمانو آهي،
جنهن ۾ مٿس سچل سرمست جو گهرو اثر پوي ٿو. نانڪ يوسف
(وفات ۱۲۶۹ھ) سان وقت بوقت صحبتي ٿئي ٿو. سيوهڻ ويندي ۽ موٽندي
نوشهري فيروز ۾ شاه نصير (وفات ۱۹۰۰ع) سان ملاقاتي ٿئي ٿو. فقير
محمدصالح سان جنهن جي لاءِ چوڻي آهي ته: "جاذي محمدصالح، ناڏي
ڀاڻ الله" سان گهڻو ڪري روزانو روح رهاڻ ٿئي ٿي.*

فقير صاحب جا سڄي سنڌ ۾ مريد ۽ عقيدت مند هئا. بيچانجي جا

* ديوان بيل- عبدالحسن شاه موسوي. ص- ۴۳ سنڌي ادبي بورڊ ۱۹۵۴ع.

مغل، لکي جا سيد ۽ پٺاڻ ۽ ٻين مختلف شهرن جا هندو ۽ مسلمان سندن مريد خادم هئا. فقير صاحب جو اوتارو شاهي سرڪ تي هو. تنهن ڪري ڪيترائي مسافر اتي اچي مهمان ٿيندا هئا. مهمانن جي رهڻ ۽ ماني ٽڪيءَ جو جوڳو بندوبست هوندو هو. فقير صاحب جو نگر هر وقت جاري هوندو هو. راڳ ويراڳ جون محفلون به سدائين متل هونديون هيون. تنهن ڪري آيو ويو اتي خوش گذاريندو هو.

وصال

فقير صاحب وڏي عمر ۾ اندازاً اسي ورهين جي ڄمار ۾ ۲۵ ربيع الثاني جمع جي ڏينهن سنه ۱۲۷۵ھ مطابق ۳ ڊسمبر ۱۸۵۸ع ۾ هيءَ مٽيءَ جو ملڪ ڇڏي وڃي پنهنجي مالڪ حقيقي سان مليو. فقير قادر بخش بيل جيڪو سندس گهرو دوست هو ۽ سندس مقام کان واقف هو، تنهن سندس وفات واري قطع تاريخ ۾ کين عارف وقت، واصل بالله، حق آگاه ۽ چشمه فيض الله جي لقبن سان ياد ڪيو آهي. فرمائي ٿو:

چون محمد صلاح حق آگاه، عارف وقت واصل بالله
غرق بحر تجليات شهود محو ذات ور شهيد فيض نگاه
کرد رحلت ز عالم اجسام يافت در ملك جان عزو جاه
سال وصلش بجست دل زخرد گفت هاتف که: چشمه فيض الله*

۱۲۷۵ھ

”چشمه فيض الله“ مان ابجد جي حساب موجب ۱۲۷۵ جو عدد نڪري ٿو. هتي فقير محسن جي هٿ اکرين لکيل اها قطع تاريخ ڏني

وڃي ٿي.

چون محمد صلاح حق آگاه
غرق بحر تجليات شهود
کرد رحلت ز عالم اجسام
سال وصلش بجست دل زخرد

هي وقت واصل بالله
محو ذات ور شهيد فيض نگاه
يافت در ملك جان عزو جاه
گفت هاتف که: چشمه فيض الله

انهيءَ تاريخ تي فقير صاحبُ جي درگاه تي هر سال ميلو لڳندو آهي،
پري پري کان عقيدتمند اچي حاضري ڀريندا آهن، راڳ ويراڳ جي محفل
مڃندي آهي. جنهن ۾ سڄل سرمست ۽ فقير محمد صلاح جا ڪلام ڳايا
ويندا آهن.

اولاد

فقير صاحب کي ٻه فرزند هئا. وڏو فقير ولي محمد ۽ ننڍو، فقير
ڪريم بخش. ٻئي ڪافي جا سٺا شاعر هئا. هتي نموني طور سندن هڪ
هڪ ڪافي ڏني وئي آهي. فقير ڪريم بخش جي وفات جو سنه قبي جي
اندرين ديوار تي ۱۲۸۴ھ لکيل آهي. اهو سنه دونهين جي سيد اڏيل شاه ولد
ناصر علي شاه جو لکيل آهي. فقير ڪريم بخش ري اولاد وصال
ڪري ويو.

فقير ولي محمد کي ٻه فرزند هئا، هڪ فقير امام الدين جيڪو
سنڌي مرثيي جو سٺو شاعر هو، ٻيو فقير امان الله، جيڪو پنهنجي مريدن
جي اصرار تي دونهون ڇڏي بيچانجي ۾ وڃي رهيو. (بيچانجي موجوده
تعلق لکي ۾ آهي.) اتي فقير جو اوتارو هوندو هو جتي ڏينهن رات راڳ
جون محفلون متل هونديون هيون. فقير صاحب جو وصال به راڳ هلندي
ٿي ٿيو.* فقير امان الله کي فقير حبيب الله نالي هڪ فرزند هو. جيڪو
ري اولاد وصال ڪري ويو. فقير امام الدين کي ٻه پٽ ٿيا. هڪ فقير
نور الدين جيڪو وڏو عالم هو ۽ سندس عقيدت مند سڄي سنڌ ۾ موجود
هئا. فقير صاحب سنڌي زبان ۾ قرآن مجيد جو تفسير لکيو، جيڪو
صوفيائي رنگ ۾ لکيل آهي. (ان تفسير جا آخري ٻه ورق هن سان گڏ
شامل آهن.)

* فقير صاحب جڏهن بيمار ٿيو ته غشي اچي ويس. سندس مريد پاڙي واري مسجد
جي ملان کي وٺي آيا. ملان اتي اچي قرآن پاڪ پڙهڻ شروع ڪيو ته فقير صاحب
چيائينس ته: قرآن غلط ٿو پڙهين. مريدن کي چيائين ته: هن کي ٻاهر ڪڍو، راڳ
شروع ڪيو. راڳ شروع ٿيو فقير، سڄل سرمست ۽ محمد صلاح جو ڪلام ڳائيندا
رهيا. ۽ راڳ هلندي فقير صاحب فوت ٿي ويو. (ازباني روايت عبدالحڪيم جيهو،
وٺل درگاه محمد صلاح.)

هن وقت الھ ڏٺو فقير سجاده نشين آھي، جيڪو ھڪ خاموش طبع صوفي درويش آھي، ۽ پنھنجن وڏڙن واري گادي وسايون ويٺو آھي.

شاعري

راقم ڪيترن ورھين کان ڪافين جا بياض گڏ ڪندو رھيو آھي. ٻہ ٽي مھينا اڳ موسوي صاحبان جي لائق اولاد نوجوان سيدن عطا حسين شاھ ۽ عبدالحسين شاھ ڪجھ بياض عنايت ڪيا. جن ۾ بيڪس فقير، سلامت راءِ، چينانند، نواب شاھ سڪايل، فقير احمد علي، ڪريم ڌني فقير، ۽ مرحوم محمد عثمان قاضي سڪري جا بياض شامل آھن. خوش قسمتيءَ سان محمد عثمان سڪري* واري بياض مان فقير محمد صلاح جون ڏھ ڪافيون ۽ سندن وڏي پٽ فقير ولي محمد جون ٻہ ڪافيون مليون. ھڪ ڪافي ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي ڪتاب ’ڪافيون‘ جلد ٽئين مان ملي. ست ڪافيون درگاه تي رکيل پيتيءَ جي پراڻن ڪاغذن مان مليون.* پر اھي ڪافيون سڪري واري بياض ۾ ٿوري ڦير ڦار سان موجود آھن.

هن کان اڳ ذڪر ٿي چڪو آھي تہ فقير صاحب پنھنجي ڪلام ۾ پنھنجي نالي سان ’متارو‘ لفظ استعمال ڪيو آھي. ڇاڪاڻ تہ فقير محمد صلاح محبت واري مٺي جو پياڪ ھو.

درازي مٽخاني مان مٺي پي مست و مست ٿيو ۽ پاڻ کي متارو سڏائڻ لڳو. خواجه محمد زمان رح (وصال ۱۱۸۸ھ) ڪھڙو نہ سھڻو فرمايو آھي:

سُٽي ان شراب، جن سَري سي سون ٿيا،
سُھڻ تن ثواب، ڪٿن تن ڪي ڪيميا.

* محمد عثمان سڪري اصل ۾ شڪارپور جو ويٺل ھو ۽ درزڪو ڪم ڪندو ھو. تمام سٺو ڪاريگر ھو. سندس پيءُ ماءُ فوت ٿي ويا تہ چورو چنو ٿي پيو. قاضي عبدالفتاح سڪر واري جي گھرواري جڏھن شڪارپور پنھنجن ماڻھن سان ملڻ وئي تہ هن يتيم تي کيس رحم آيو ۽ کيس سڪر وٺي آئي. پوءِ محمد عثمان سڄي حياتي سڪر ۾ رھيو ۽ پاڻ کي سڪري سڏائيندو ھو. ڪافي جو سٺو شاعر ھو. راڳ ويراڳ سان دلچسپي ھيس. سنہ ۱۹۳۰ع ڌاري فوت ٿي ويو. (زباني روايت سيد عبدالحسين شاھ موسوي.)

* اھي پراڻا ڪاغذ محترم دوست علي محمد جنڊاڻ ويٺل دونهون، راقم کي اٿي ڏنا.

درازا پهچڻ کان پوءِ فقير صاحب ان منزل تي پهچي ويو. کيس پنهنجي مرشد سچل سائين سان بي پناه عقيدت ۽ محبت هئي. فقير اڪثر سندن حضور ۾ حاضر رهندو هو. ان ۾ ڪو شڪ ڪونه آهي ته دونهين کان درازين وڃڻ مهل واٽ تي فقير عبدالله ڪاتيار* سان ضرور ڪچهريون ڪيون هوندائين. ڇاڪاڻ ته عبدالله فقير ان دور جو وڏو شاعر ۽ صوفي بزرگ هو ۽ رندي رمز جو رهبر هو. سچل سرمست ۽ عبدالله فقير جي پاڻ ۾ پريت هئي. هن درازن ۾ سچل سائين جي طالبن محمد صالح درويش ۷ غلام حيدر شرم نانڪ يوسف، شيرخان پيڙي ۸ گهرام فقير جتوئي، سيد خير شاه، سيد پيرو شاه، ۹ حاجي عثمان چاڪي، گل محمد فاروقي ۽ ٻين فقيرن ۽ درويشن سان روح رهاڻيون ڪيون هونديون.

اهڙين محبتي مجلسن سندس شاعريءَ واري چڻنگ کي دکايو. اهڙيءَ ريت درد جا دونهان، دونهين ۾ دڪندا رهيا. سندن فيض جي چشمي مان ڪيترن ئي اڃايلن اچي اڄ اجهائي. اڄ به فقير صاحب جي قبي جي اندر گهڙڻ سان روح کي راحت ۽ دلي سڪون حاصل ٿئي ٿو.*

پنهنجي مرشد جي ديس درازا سان کين دلي محبت هئي. محبت به ڇو نه هجي، جنهن لاءِ خود سچل سائين فرمايو آهي:

ديس سچل دا شهر درازا،
مڪو نا ملتان.

فقير صاحب جي به دل گهرندي هئي ته پڪي ٿي درازين اڌري ويڃان. اڪثر سندس زبان تي اهائي مصرع هوندي هئي:

اڏر دل درازين، پائي پر پڪي.

فقير صاحب جڏهن سکر ڇڏي پهريون ڀيرو درازين پهچي ٿو ۽ سچل سائين جو طالب ٿئي ٿو ته کيس درازا ۾ هر طرف نور ئي نور نظر اچي

* فقير عبدالله پير صاحب پاڳاري حضرت صبغت الله شاه اول جي آخري ايام ۾ اندازاً 1240-1245ھ ڌاري وفات ڪئي. خليفه صاحب جو رسالو- ڊاڪٽر بلوچ: سنڌي ادبي بورڊ ۱۹۶۶ع.

* فقير صاحب جو قبو نهايت ئي زبون حالت ۾ آهي. ان جي جلد مرمت ڪرائي وڃي ۽ فقير محمد صلاح جي قبر تي بيدل فقير واري قطع تاريخ جو ڪتب لڳايو وڃي.

ٽو. ۽ پهرين ئي ملاقات ۾ مرشد جي نظر فيض اثر کيس وڌي منزل تي پهچائي ڇڏيو.

فرمائي ٿو:

آندو عشق امالڪ آتي آتي، جاتي ظاهر باطن نور پي،
لسان لهرون سڀئي لنگهيا سي، ٿيڙو لحظي مجھ لطف،
پهرئين رسيا سي پوري.

جڏهن طالب ٿيو ته چڻ سندس جيءَ جاڳي پيو، پرين جي پسڻ سان
قلب روشن ٿي ويو. جڏهن دل صاف آهي ته چڻ سڄو جسم صاف آهي.
پر جيڪڏهن انسان جي دل خراب ٿي ويندي ته سارو جسم خراب ٿي
ويندو. تنهن ڪري صوفي سونهارن دل جي صفائي تي گهڻو زور ڀريو آهي.
دل صاف هوندي ته پوءِ دل جي آئيني ۾ دم دم دوست جا ديدار نصيب
ٿيندا. فقير صاحب کي پنهنجي محبوب مرشد جون مڙيون ڳالهڙيون
اهڙيون ته وڻي ويون جو هو پاڻ کي چڻ جيئري جنت ۾ محسوس ڪرڻ
لڳو ۽ اهي ورونهان ور ور ياد ڪندي فرمائي ٿو:

واه وڻيون مونکي وايون، مٺي ٻاروچل جون ميان،
وره وارن جون ور ورونهان، جيءَ جنين جا ڳايو.
سدا سي ساھ سيبايون.

پسڻ ساڻ پريش جي ميان، ٿيڙي سيني کي ته صفائي،
جڙيون جنت منجه جايون.

فقير محمد صلاح جون ڪي ڪافيون اندروني قافيي سان سينگاريل
نظر اچن ٿيون. مثال طور هڪ ڪافيءَ جا ڪي شعر پيش ڪجن ٿا،
جن ۾ اندورني قافيي کان علاوه سهڻن لفظن جي سٽاءُ ڪافي کي نهايت
ئي خوبصورت بڻايو آهي. فرمائي ٿو:

دم دم تنهين دوست جا، مون کي پور ٿا پون.
لائق ليخ، محبت ميخ، مون کي جيءَ ۾ جڙي جن،
سا نه آهي اڪلڻ جهڙي، جيڪا ونڊي وينجهارن.
محبت مينهن، راتيان ڏينهن، سي وسن واديورن،
متارو محمد صلاح چئي، ڏڏن ڏس ڏين *

* مٿين ڪافي درگاه تي گهڻو ڳائي ويندي هئي. عرشي سُوري واري بياض ۾ هن
ڪافي کي مولود شريف ڄاڻايو ويو آهي.

ٻي هڪ ڪافي مان معلوم ٿئي ٿو ته ڪنهن خوشيءَ جي موقعي
 جي مناسبت سان چئي وئي آهي. سندس ڪو دل گهريو دوست يا ممڪن
 آهي ته سندس مرشد مهربان ٿي وٽس هلي آيو هجي. محبوب جي اچڻ سان
 چڻ بر ۾ بهاري ٿي وئي، هر هنڌ خوشبوءِ پکڙجي وئي. هڪ
 مسڪين جي اڱڻ تي سهڻو سائين اچي ته خوشيءَ جو ڪاٿو
 لڳائڻ ممڪن ئي نه آهي.

- ۱- واتان ڪستوريءَ واسيون، سُرها ٿيڙا سڀئي سِر،
 اچڻ ساڻ عجيبن جي.
- ۲- پيوند ڳنڍيائون پاھت جو، چنندا سي ڪين چڱير،
 سدا ڳنڍيندڙ صاحب سي.
- ۳- پرين ڏٺو پاڻ ڏي ميان، نه ته هيءُ ڪميڻي ڪير،
 عشق اُجاري ڄام جي.

فقير صاحب کي پنهنجي مرشد سان اهڙو عشق هو، جو هر وقت
 هڪ ئي تات توار، پرين جي پچار ۽ سڪ سنڀار ۾ رهيو ٿي. هو ٻڌائي
 ٿو ته فقط اُڏ مسڪين، بلڪ سوين عالم، علام اچي اوهان جو سلام
 پرين ٿا.
 فرمائي ٿو:

ساهُ سڄڻ توکي ساري، منهنجو يار مُدامي
 جاکُون اٿم ساهُ سرير ۾، سڪ تنهنجي سهڻا سائين
 نه ٿيندي طلب تقامي
 محمد صلاح سائين، سهين سڪايل، بره تنهنجي ڪيا باندي
 ڪيئي عالم علامي

افسوس جو فقير صاحب جون فقط يارهن ڪافيون ملي سگهيون
 آهن، تنهنڪري سندن ڪلام جو مڪمل جائزو پيش ڪري نه ٿو

۳۰۰. ي. حان فقط فقير صاحب جي شخصيت ۽ شاعريءَ جي
مختصر طور سڃاڻ ڪرائي وئي آهي. جڏهن سندن سمورو ڪلام يا ان
جو ڳچ حصو هٿ آيو ته پوءِ سندن ڪلام بابت پختي راءِ قائم ڪري
سگهجي. آخر ۾ فقير صاحب جون مليل ڪافيون پيش ڪجن ٿيون:

ڪافي

ٽله

دم دم تنهن دوست جاء مون کي پور ٿا پون

۱۔ لائق ليخ، محبت ميخ، مون کي جيءَ ۾ جڙي جن،

سا نه آهي اڪلڻ جهڙي، جيڪا ونڌي وينجھارن.

۲۔ سانير سور، ٻولن پور، آهي الو الان پيا ڪن،

سي مور نه وسرڻ جهڙيون، جيڪي اڀيون آباهيون ڪن.

۳۔ پارئون يار، لک هزار، مون کي مهڻا روز ڏين،

سي مون جهولي پائي جهليا، مَر پيا پي به ٿي ڏين.

۴۔ محبت مينهن، راتيان ڏينهن، سي وسن واڍوڙن،

متارو محمد صلاح چئي، ڏڏن ڏس ڏين.

ڪافي

ٽله

پرين پري آيا پير، ٿيڙي وسئون هن ويچاريءَ تي.

۱- واتان ڪستوريءَ واسيون، سرها ٿيڙا سڀئي سير،
اچڻ ساڻ عجيبن جي.

۲- پيوند ڳنديائون پاھت جو، چنڊا سي ڪين چڱير
سدا ڳنديندڙ صاحب سي.

۳- پرين ڏٺو پاڻ ڏي ميان، نه ته هيءَ ڪمڻي ڪير،
عشق آجاري ڄام جي.

۴- معاف ڪيائون مون مسڪين تان، بخشون بديون مير،
ٿيڙي سرهائي ساھ ڪي.

۵- محمد صلاح سائين تون تنن سان، رک حب هينئڙي سنڊي هير،
پل نه وسارج تون به تن ڪي.

ڪافي

تلم

واه وڻيون مون کي وايون، مٺي پاروچل جون ميان.

۱- وره وارن جون ور ورونهان، جيءُ جنين جا ڳايو،
سدا سامهه سي سڀايون.

۲- اٿم تسو تن کي ميان لاءِ چني سي ڪين ڇڏيندا،
پڪا سي قول ڪيائون.

۳- پست ساڻ پرين جي ميان، ٿيڙي سيني کي ته صفائي،
جڙيون جنت منجهه جايون.

محمد صلاح سائين مهرؤن پنهنجي، هيڪلڙي جي اچي حب ۾،
سگهڙي سار لڌائون.

ڪافي

ساهُ سڄڻ توکي ساري، منهنجو يار مدامي.

۱۔ ڄاڪون اٿم ساه سرير ۾، سڪ تنهنجي سهڻا سائين،
نه ٿيندي طلب تمامي.

۲۔ بلڪل بلو ڪونهي ڪو، بنان تو اڃها آرياڻي،
اچي حمايت ٿيندين حامي.

۳۔ ڪڏهن نه مڪو پاڇاڙيءَ ڏي، ڪري دوست ڀلائي،
پاڻئون ڄاڻي ڪو پيغامِي.

۴۔ اصل لاڪُون آهي اوهان جو، تهدل هوت هميشه،
منهنجو ساهُ سلامي.

۵۔ محمد صلاح سائين سهين سڪايل، بره تنهنجي ڪيا باندي،
ڪيئي عالم علامي.

ڪافي

ٿله

منهنجا خان پاروچل سائين، اچج آرياڻي آگاهون.

۱- وٽ نه وجهج وو، وصال ۾ ميان لا،
هڪدم دوست ڏراهون.

۲- تڳان تاري وي، حياتي واري لا،
دل اٿم دلبر ايڏاهون.

۳- تن من تانگه ني وي، طلب تنهنجي لا،
اٿم راتيان ڏينهاون.

۴- محمد صلاح سائين، تنهنجي ملڻ لئي لا،
دوست گهران ٿي دعاھون.*

* اصل ائين لکيل: دعاھون = دعائون

ڪافي

ٿله

آءُ پاندي ڪرڪا چڱي ڳالهڙي،
ساهُ سڄڻ ڪي ٿو ساري.

۱- واٽان تنهنجون سير سڀني،
نت نت روز نهاري.

۲- لاهي لاڳاپا لوڪ جا،
دلڙي لڳي تنهنجي لاري.

۳- هڪ خيال سندو سائين،
جيءُ جڻو ٿو جيارِي.

۴- قسمت قيدالماءَ جي،
نه ته ڪير گهڙيون هت گهاري.

۵- محمد صلاح سائين سڀين پارين،
توه تنهنجو ٿو تاري.

ڪافي

ٿله

آندو عشق امالڪ اُتي اُتي،
جاتي ظاهر باطن نور پي

۱- شمس، عطار شوق مٿن ميان، لائي آهي سرَ ميار
موج انهيءَ منصور پي.

۲- دوست اسان ڏهن دل نه مٿيندو، لائي نينهن سنگ،
آهي من سندو منظور پي.

۳- لسان لهريون لنگهيا سي، ٿيڙو لحظي منجه لطف،
پهرئين رسيا سي پور پي.

۴- روبرو چشمان چاڻهي، ويهاري ڪول قريب،
موهي ڪيُو مخمور پي.

۵- محمد صلاح ٿيو لطف الاهي، جنهن سر آيو جود،
حاصل تنهن ته حضور پي.

ڪافي

ٽله

تنهنجي عشق اجاريو مير، بيشڪ جند جان جي.

۱- ڪلنگي وارو، قرب قرارو، ساقي آهي سو ته سمير،
محبت سندي مٿان جي.

۲- سايو تنهنجو آهي انهيءَ تي، تنهن ۾ نا ڪو ڦير،
صحت سنڌو سامان جي.

۳- ڪاڪيون مون کي ڪين ڇڏيندو، هٿون پنهنجي هير،
فائق سچي فرمان جي.

۴- پرين سنڌي پار جو درد نه پائڻجي دڪ دلير،
شائق رهو شڪران جي.

۵- محمد صلاح محب موچاري، ڪيڙم پال پلير،
اپر ڪيئي احسان جي.

* ڪافي

هن ٽڪيءَ تي ٿورا، ڪيا ڪوهيارل ڪيئي.

۱- لٽي ڪسُ قلوب تان، پسي پرين پيشاني،
سڀ اونداهي ويئي.

۲- لٽا حرف حساب جاءِ، پڻ پڳا سڀ ڀولا،
پيش پرينءَ جي پيئي.

۳- پڪي پاڇاڻيءَ جي، پرين آيو پاڻئون ڄاڻي،
ويڙا مرض مڙهي.

۴- محمد صلاح چئي، ڳڻن پرئي جون، لکين پال ڀلايون،
ڳاله ڪريان مان ڪيهي.

ڪافي

ٿله

پيارل تون تان پاڻئون آءُ، نه ٿين ٿا ڏونگر مون هون ڏوريا.

۱- پند اٿانگا برت پٿيون- مدد هن مسڪين سان سائين ٿي تون،
بيشڪ هادي ٿيندو توڏهن بچاءُ.

۲- اڻ ڏٺيون ني وو، واتان وندر جون- سوڙها چاڙها سي گهير گهٽيون،
ڌر ڏونگر سختيون چاڙها ڪاءُ.

۳- هادي مهدي وو سهڻل سائين- مهر هن مسڪين تان مَور نه لاهين،
فائق هن فقير تي ڪج فضلاءُ.

۴- ٿرن برن مون، سائين چڪڻ مون- اچي چاڙهڻ تون تڪن تيزن مون،
سُتر پيڙو ڪج، مون مسڪيناءُ.

۵- هيڪل پنڌڙو آهي الا زور ضرور- پوندءِ پَه پي اصل وطن ڏور،
بنا تو ڪونه ٿيندو ڪو هِراءُ.*

۶- محمد صلاح سائين وو مهربان ٿيندو- پاڻئون پاڻ اچي رهبر رستدو،
ڏيندو هٿڙا، لهندو سارو سماءُ.

ڪافي

ٽله

- ١- تون ورُ ٻاروچل وير، تنهنجو واهي آهي الله.
- ٢- تخت مسلم مقرر توکي، ٿيو الاهي عطا امداد،
ملڪ مڏيون ته متاع.
- ٣- ٽولي تنهنجي ٿاڻي ٽڪاڻي، جڙي جميعت جاءِ بجاءِ،
ساڻ فضل فتاح.
- ٤- علي مراد ٿي محصل توکي، اهو سائل سوال اگهيوءَ،
منجه ته ڏٺي درگاه.
- ٥- بر بحر بجهن ٿا باري، اٿي منزل دور دراز،
هادي ٿيندءِ همراه.
- ٦- اجهو ٻاروچو آيو، جنهن جو ڏس ٿي دور ٻڌوم،
پنيون اميدان ارواح.
- ٧- غم وهم سڀيئي وڙاءِ، پسي ڊيسٽرا ديس قرار،
ٿيو سبب محمد صلاح.

* مٿين ڪافي ۾ مير علي مراد کي فقير صاحب دعا ڪئي آهي. مير علي مراد مير سهراب خان جو ننڍي ۾ ننڍو پٽ هو. سٺو اديب ۽ شاعر هو. ان کان علاوه غريب نواز هو، فقيرن درويشن ۽ عالمن جي وڏي عزت ڪندو هو. جڏهن مير صاحب تي نونهار واري عهدنامي ۾ ڦيرقار جو الزام لڳايو ويو ته سندس رياست جا ڪجهه علائقا انگريز سرڪار پنهنجي قبضي ۾ ڪيا. مير صاحب ان فيصلو جي خلاف پنهنجن وڪيلن معرفت لنڊن ۾ اپيل ڪئي. پاڻ به لنڊن ويو ۽ ڏيڍ سال کن اتي رهيو. آخر انگريزن کي ڪنهن طريقي راضي ڪري مير صاحب ڪاميابيءَ سان واپس آيو ۽ عملي طور کين رياست جو والي تسليم ڪيو ويو. سنه ۱۸۹۱ع ۾ کين G.C.I جو خطاب ڏنو ويو.

ڪافي فقير ولي محمد ولي*

تلم

جو دم جيئين تون جاڪي، رهج پاڙي پرين.

۱- آسرو آهي 'اقرّب' وارو، کولي تن من جي تاهه،
چڏ لاڳاپا لوڪن.

۲- 'وَفِي أَنْفُسِكُمْ' دلبر جو ديرو، تُو منجه آهي اوطاڻي،
چو تون ڳولين پين.

۳- 'إِنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةٌ' ڪونه رهيو خيال باقي،
سچو فرمودو سندن.

۴- ولي وات اهائي وحدت واري، جارئون وئجان جاڳي،
وڃائي نند نيٺن.

* هيءُ ڪافي محمد عثمان سکري واري بياض مان ملي.

۵

* ڪافي ڪريم بخش فقير

ٿله
آهين تون ڪير، صحيون ڪر اصل پنهنجو وي ميان،
چو ٿو پاڻ پڌائين.

۱- پاڻ جهڙو وي پائين ڪونه وي ميان،
سڀ کان بهتر ٿو پائين.

۳- ڪريم بخش تون هيڪر، وهوا ويتر، ڀلو ميان،
جي تون سينو نه ساهين.

مير مبارڪ خان

مير مبارڪ خان ولد مير سهراب خان هڪ وڏو بهادر انسان هو. هو شاه شجاع خلاف ڪرڙي واري جنگ ۾ شريڪ هو. صوفي بزرگن جو عقيدت مند هو. فقير محمد صلاح سان عقيدت هيس ۽ کيس جاگير جو هڪ پروانو ڏنو هئائين، جنهن تي سندس مهر لڳل آهي. هو فارسي زبان جو سٺو شاعر هو. هيٺ سندس هڪ غزل جا ڪجهه شعر پيش ڪجن ٿا.

از درد دلارام روان اشڪ چوڙال

واز خون جگر جان بصد داغ چولال

کي سرو بقامت صنما همسري آرد

واز چشم تو شرمندہ شدہ آهوي غزال

اي حسن تو چون يوسف مشهور به عالم

اين خط به رخت گرد که چون ماه به هاله

باشد که بر آري ز رخت پرده دلار

اين است غذا ديدن دلدار نوال

صد شکر مبارک که شهي خالق رزاق

بر شاه نجف قسمت تو کرد حوال

ان دور جي مشهور شاعر ”عشق باز“ کين دعا ڪندي فرمايو آهي:

مبارڪ خان امير ذوالڪريم است

مدائم بر سرش راحم رحيم است

خدا دادش بلند اقبال ميمون

بود عمرش فزون بخشش همايون

مبارڪ خان ترا شامل قوي بخت

علويت زين سبب زير زمين خفت

مبارڪ خان بله عيدي تو زودي

شود بخت قوي اوج مزبدي

مير صاحب سنہ ۱۸۳۹ع ۾ وفات ڪئي، کين پنج پٽ هئا. مير

نصير خان، مير محمد علي خان، مير فضل محمد خان، مير علي محمد

خان ۽ مير ولي محمد خان.

مير نصير خان

مير نصير خان مير مبارڪ خان جو فرزند هو پنهنجي والد جي وفات کانپوءِ سندس جانشين ٿيو. جاگيرون ۽ ٻي ملڪيت سندس قبضي هيٺ آئي. هي پنهنجي والد وانگر فقير محمد صلاح جو معتقد هو. هن پنهنجي والد طرفان فقير محمد صلاح کي ڏنل جاگير بحال رکي ۽ پنهنجي مهر سان هڪ اهڙو پروانو جاري ڪيو.

ٻيڙ لوڙ

هن شهر تي اهو نالو ڪيئن پيو؟ تنهن لاءِ مختلف روايتون آهن. هڪ روايت هيءَ آهي ته هن ايراضيءَ ۾ ٻيڙن جا وڏا ٻيلا هوندا هئا، جتي شاه حسن شڪار ڪيو هو. ٻي روايت هيءَ آهي ته هن ايراضي کي ٻيڙ ذات وارن اچي آباد ڪيو، تنهنڪري ان تي اهو نالو پئجي ويو. ٻيڙ اڄ ڪلھ هن ايراضيءَ ۾ ٻيڙ ڪونه ٿا رهن. هڪ روايت هيءَ به آهي ته ڪنهن شڪاري هتي ٻيڙ شينهن ماريو، تنهنڪري هن وسطيءَ تي اهو نالو پئجي ويو. واللہ اعلم.

هيءَ هڪ تاريخي حقيقت آهي ته مرزا شاه حسن چام فيروز کي شڪست ڏيڻ کانپوءِ هن ايراضي ۾ اچي شڪار ڪيو هو. جڏهن همايون بادشاه سنڌ ۾ آيو ته اچي هن ئي علاقي ۾ رهيو هو. هن علاقي جا چار باغ مشهور هئا. همايون جي اچڻ کانپوءِ انهن کي سينگاريو ويو ۽ هن لاءِ محلات ٺهرايا ويا. هن وسطي کي ابراهيم شاه جو دونھون پڻ سڏيندا آهن. بهرحال دونھون ۽ ٻيڙ لوڙ ٻئي نالا مشهور آهن.

مير علي مراد اول

مير علي مراد ولد مير سهراب خان پنهنجي ڀاءُ مير مبارڪ خان جي وفات کان پوءِ خيرپور رياست جو حڪمران بڻيو. رياست جي ڪن علائقن جي ڪيس جي سلسلي ۾ لنڊن ويو. جڏهن اتان خير سلامتيءَ سان موٽيو ته خوب خير خيراتون ڪيائين. ان خوشيءَ جي موقعي تي فقير

محمد صلاح هڪ ڪافي چئي هئي. مير صاحب هن صوفي بزرگ جو
 ڏاڍو معتقد هو. سچل سائينءَ سان به سندس بي پناه عقيدت هوندي هئي.
 هن سچل سائينءَ جو فارسي ديوان (ديوان اشڪار) ڇپائي پڌرو ڪيو هو.
 سچل سائين جي بالڪي نانڪ يوسف جو به عقيدت مند هو. وڏو سخي،
 ڏاهو، مهمان نواز ۽ مسافر پرور هو. سندس سخاوت سڄيءَ سنڌ ۾ مشهور
 هئي. راڳ ويراڳ جو شوقين هو ۽ ان فن جو وڏو ڄاڻو هو. سندس وفات
 ۱۸۹۴ع ۱۳۱۱ھ ۾ ٿي ۽ ڪربلا معليٰ ۾ دفن ٿيو. فارسي زبان جو
 سٺو شاعر هو. هيٺ سندس فارسي ڪلام مان نموني طور هڪ غزل ڏنو
 وڃي ٿو.

اي شوخ ستمگر ستم بي حساب چيست
 بر عاشقان صميمي نازو عتاب چيست
 از زلف پيچ تاب مرا تاب داده
 مژگان تست قايل چندين عذاب چيست
 شمشير آبدار کشيدي بيامدي
 اين خشما بي گناه بر اين دل کباب چيست
 ظاهر بيا براي خدا پيش من نشين
 اين آمدن بشوخي عاشق به خواب چيست
 پابند شد ز عشق تو مسكين علي مراد
 گاهي خلاف وعده گاهي صواب چيست

محمد صالح درويش

هڪ صوفي درويش هو. فارسي ۽ سنڌي زبان جو
 سٺو شاعر هو. سندس ڪلام صوفيائي رنگ ۾ رنگيل آهي. سندس وفات
 ۱۲۷۸ھ ۾ ٿي. فقير قادر بخش بيلل سندس وفات جي تاريخ بابت هڪ
 قطعو لکيو هو. جنهن ۾ کين مجنوب حق، مطلوب حق فقير صاحب فقير
 محمد صالح مست لکيو اٿن. اهو قطعو هن ريت آهي:
 چو لاقيد صالح محمد فقير
 ز تقيد جسمانيه تافت رو

بياسود جانش در ارواح قدس
دلر گفـت: وي مست مجذوب هو
۱۲۷۸

مير محمد حسين علي خان واري بياض ۾ سندس ڪجهه ڪافيون
ڏنل آهن. انهن مان نموني طور هڪ ڪافي پيش ڪجي ٿي:
نازان نال مريدئين، ڪيها ويس ڪيتوئي
سهڻا ويس ڪيتوئي
ڪيان تيدڻيان لعل شرابي
پيالا پُر پيتوئي
بدن تيدا گل گلابي
جلوي جمال ويڪيوئي
ويڪڻ ستي عاشق شهدا
غمزي نال نيتوئي
مشڪڻ ستي صالح سارا
سيني وچ سیتوئي
ساڳي پيران سچل سائين جي هڪ ڪافي آهي. ان مان به ٿي شعر
پيش ڪجن ٿا:

اڻا ويس چوڙيوئي، ڪيها سانگ پيوئي
تون تان تخت هزاري دا سائين
ڪيون ڪر جهنگ پچيوئي
شان شاهي دا گم ڪيتوئي
جهونا پڳل هڏ هويوئي
آخر ۾ سندس هڪ فارسي غزل پيش ڪجي ٿو.
گر دورم از تو باتو سوال و جواب چيست
ور باتو ام هميشه مرا اضطراب چيست
گر دورم از تو جان مرا راحت از کجا است
ور باتو ام در آتش هجرو عذاب چيست
از راه معني از آمده درميان جان
واز راه ظاهر ت سبب اجتناب چيست

چو جلوه جمال تو خواب ممکن است
 دیوانه جمال ترا به ز خواب چيست
 گفتي که صالح از الم عشق فارغ است
 از سينه پر آتش چشم پر آب چيست

شير خان پنيرو

شير خان فقير ولد بيحد پنيرو رسول آباد جو ويٺل هو. شهر جي اوڀر واري ڪڏ مٿان اوڀر پاسي جتوئين جي پاڙي ۾ سندس گهر هوندو هو. ايل پنهار هو. وٽس پڪرين جو وڏو ڌڻ هو ۽ سانگ ڪري ڪانائي ڏيند واريءَ جوءَ ۾ مال چارڻ ويندو هو هڪ ڏينهن کيس اهڙي رمز لڳي وئي جو پڪريون پنهنجي پاءُ محمد خان جي حوالي ڪري سچل سائين جي درگاه تي ويهي رهيو ۽ سندس وفات کان پوءِ گهڻو وقت سير سفر ڪندي لاڙ ۾ گذاريائين. سندس پاءُ محمد خان رسول آباد مان لڏي ڳوٺ بچل پنيري ۾ وڃي ويٺو. شير خان جي قبر ڳوٺ بچل پنيري جي قبرستان ۾ آهي. ڳوٺ بچل پنيري جي وڏڙن جي روايت مطابق محمد فقير کٽياڻ هن ڳوٺ ۾ ايندو هو. هيٺ شير خان جا ٻه بيت پيش ڪجن ٿا.

شير خان پنيري جا بيت

(۱) موراڪيون مڪڙين ۾، گوڏين ۾ گانگهٽ

جڙي رهي جان ۾، چچيءَ هاڻي ڇٽ

چلر، ڦوٽيون، پڇڙيون سارا پٽر پٽ

سمي ڄام سهڻ، آيو ڪينجهر ڪنڌين.

(۲) پوري ائين م پانءِ، تو چنيسر مٿيو

موهت ٿي مٿي تي، تون وٺي پاڻ وڪيو

سمجھڻ تو ٿيو، تہ ڪانڌ مٽائي ڪڍڻ تي.

هو ڪافي جو سٺو شاعر هو. سندس ڪافيون سڄي سنڌ ۾ مشهور آهن.

هيٺ نموني طور سندس هڪ ڪافي ڏني وڃي ٿي.

عمر دير لائي لائي ڇو اباڻن

ڏسي ڏوه ڪهڙو ڏمر ڪيو ڏاڏاڻن

(۱) جدا ٿئي جيڏين کان سڪندي سال ٿيڙا
 وڇوڙي ويڇاريءَ جا هيٺا حال ٿيڙا
 پري کان پنهوريون ساهيڙيون سيڃاڻن
 (۲) ڏکن ڪئي ڏهاڳڻ جلي ويو آ جيو
 مارو مت مٽي جا ڪيئون ڪونه پيو
 لڇان روز روئي پڇان پئي پيڪاڻن
 (۳) وساري ولهيءَ کي چني چو چڏيائون
 ڪري ڌار ڌاري گولي ناگڏيائون
 آهيان ننگ انهن جو ڪري سڄ جي ڄاڻن
 (۴) لُڙ ۽ لوڻڪ پيو مريڙو مٺو آ
 مڪڻ ۽ ماڪيءَ کان چڪي جن ڏٺو آ
 ڪنڀون ڪاڄ خاصا، مٺا ڪئون مٺاڻن
 (۵) الله پاڪ پرور اميدان پڄائيندو
 سانگين ساڻ ميلو شير خان ٿيندو
 امانت سلامت پڄايو نماڻن

پيرو شاهه

پيرو شاه ولد شاه محمد شاه بخاري تعلقي گمبٽ جي رسول آباد شهر
 جو رهندڙ هو. جتي اڄ به سندس درگاه شهر جي بازار جي چيڙي تي ڏکڻ
 طرف منهن ۾ آباد آهي. هو سچل سائين جو سچو طالب هو. سچل سائين
 به کيس گهڻو پيارو گهرندو هو. سنڌي زبان جو چڱو شاعر هو. سيد ذات
 سان وڏو انس هيس، سندس هڪ بيت آهي:

(۱) پيرو گوه پوڄي جو، پيس ڏکڻ کان ڌار،

مدعي اهي مار، جي سامهون ٿين سيد جي.

مير علي مراد پيرو شاه جو عقيدت مند هو. هڪ ڏينهن پيرو شاه وٽ
 ڪو سوالي آيو. جنهن کيس عرض ڪيو ته سندس عزيز کي مير صاحب
 خون جي ڏوه ۾ ڪوٽ تي چاڙهي ڇڏيو آهي، سو سفارش ڪري سندس
 جان خلاصي ڪرائي. پيرو شاه کي سواريءَ لاءِ وڏي قد جي سفيد گڏھ

هوندي هئي. هن ڪوٽ ڏجيءَ پهچي مذڪوره ماڻهوءَ جي ميرن وٽ سفارش ڪري جند ڇڏائي. پر مير علي مراد چيس ته: شاه صاحب مان خونيءَ کي جندان ڏيان ٿو پر اوهان واعدو ڪريو ته اهڙي ڪم لاءِ وري مون وٽ نه ايندؤ. پيرو شاه پنهنجي اچيءَ ڏانهن تي هٿ رکي اهڙو واعدو ڪيو. پيرو شاه واپس موٽيو ڳوٺ ٿي آيو ته رستي ۾ ٻيو ماڻهو ملي ويس جنهن چيس ته: سيد سڳورا آءُ اوهان جي ڪڍ رسول آباد ويو هوس اتان پتو پيو ته اوهان ڪوٽ ويا آهيو، سو اتان وري موٽ ڪيم ۽ شڪر جو رستي ۾ ملي ويو. پيرو شاه احوال پڇيس. هن وراڻي ڏني ته سندس پٽ کي خون جي ڏوه ۾ مير صاحب ڪوٽ تي چاڙهي ڇڏيو آهي اهو ڇڏائي ڏيو. پيرو شاه چيس ته هو ته مير صاحب سان وري نه اچڻ جو واعدو ڪري آيو آهي. تنهن تي ان ماڻهو الله جي اسم جو واسطو وڌس ته پيرو شاه گڏه جي واڳ ڪوٽ ڏانهن موڙي. مير علي مراد پري کان ڏسي چيس ته: شاه مان جو توکي چير هو ته وري نه اچجانءِ، تو به ڏانهن تي هٿ رکي واعدو ڪيو هو. پيرو شاه وراڻيو: مير صاحب! مان تنهنجي، تنهنجي پيءُ ڏاڏي ۽ پڙ ڏاڏي جي ڏانهن — تاراڙيءَ جي هڪ پڙ ۾ وڌي پئي پاسي الله جو نالو وڌو ته اهو ڳورو ٿي پيو، سو موتي آيس. سو فلاڻي پٽ فلاڻي کي ڇڏ. مير علي مراد ان ماڻهوءَ کي به ڇڏڻ جو حڪم ڪيو. ڪوٽ ڏجيءَ ڏانهن موٽي اچڻ ڪري دير ٿي وئي هئي ۽ اتي ئي کيس ٽپهري ٿي وئي. سو ان وقت هيءُ بيت چيو هئائين:

سج سورج شاه، ڪر سهائي سرس،

بس ڪر ترس، جيسين رسون رسول آباد ۾.

پيرو شاه جا نوناري ڏاڍا متعقد هوندا هئا به ٿي ڏينهن گذري ويا وٽس ڪون آيا. پڇا ڪيائين ته نوناري چونه ٿا اچن. ڪنهن ماڻهو کيس ٻڌايو ته کين نماز نه پڙهڻ ڪري ملن دوزخ جا درڪا ڏنا آهن، سي وٽن ٿا ڪم ڪار ڇڏيون نماز پڙهڻ لاءِ وضو سڪندا. سو پيرو شاه کي جلال اچي ويو ۽ به ٿي بيت چيائين:

سر ننگو، پير ننگا، نانگا سندن نام

واڻي هل هلان سندي، تنين صبح شام

ڄمندي جيڪي ڄام، ملا تن منجهائين.

نران سار لاء چڏيا تان ٿاڪ
ويهي سي نه وضو ڪندا، سندن پوتي پاڪ
جي ٿيندڙ وس ۽ واک نه ته پڙهندو پيرو شاه چئي.

پيرو شاه جاءِ جانڻ فقير نوناريءَ لاءِ چيل بيت
عشق اڏيءَ تي لکيو نوناريءَ نالو
پُر ڪري پيالو، پيئن پيرو شاه چئي

ڪر تون ڪريهر تي نوناري نگاه
ته پُرجهي پيرو شاه، محبت واري مام ڪي.

جانڻ فقير جا بيت

(۱) آڳ سڙي ڪڪ پڻ، عشق کائي اندر ڪي

دين ڌرم ڏئي پڻ، ونجي آئي عشق جي.

(۲) ننگا پير نذر جاءِ، مٿو اگهاڙو

پرڻي گذريو ڪينڪي، ڏينهن ڏهاڙو

سسئي ساڙو، رنڊي گذريو راه ۾.

هڪ پيري ڏور بيتن واري محفل متل هئي. ٻي خلق خدا جيءَ کان

سواءِ سير خان پيرو جانڻ فقير نوناري ۽ پيرو شاه به هو. اندازي موجب اها

ڪچهري پيرو شاه جي اوتاري ۾ هلي رهي هئي. پهريون وارو سيرخان فقير

ڪي ڏٺو ويو. هن روح رهاڻ ۾ سيرخان فقير بيت ته گهڻا ڪچهريءَ ۾

چيا هوندا پر هڪ به محفوظ رهجي ويا.

ڪامڻ ملي ڪانڌ ڪي، جا ڪميتن ڪئي،

مٿي جا مٿي، سا ڪانڌ نه ملي ڪڏهن.

مٿين سنڌي موه ۾، ڪجهه پروڙيم ڪين،

مٿيون هو مسڪين، پر موه مونڪي ماريو.

پوءِ پير شاه پنهنجون سوکڙيون ڪچهريءَ ۾ پيش ڪيون. پر انهن

مان فقط هڪ بيت محفوظ رهجي ويو آهي.

(زباني روايت حاجي مير خان پيرو، ڳوٺ بچل پيرو سنه ۱۹۵۶ع)

ستينء سيڄ پلنگ تي، لائي لونء لغار
سنجهي ساريء ڪينڪي، صبح ٿيئي سنيار
گوهيون ڏئي گسن تان، وات وتون وٽڪار
کاڌي رهيو ڪوهيار، کاڌي تي هٿڙا کڻين.

جانڻ فقير اهو بيت ٻڌي کيس رڙ ڪري چيو ته نولهي شاه
ويچاريءَ کي ماري ڇڏيئي هنڪي ڏکن ۽ ڏونگر جي ڏولائن اڳيئي ماري
رکيو آهي. وٽر جو پتو پوندس ته هيترن ڪشت ڪشالن کان پوءِ کيس
پتو پوندو ته هوءُ گس پلجي وڃي اوجھڙ پئي آهي ته اڦت مري ويندي. ڪو
اٿت ڏٺينس، همت وڌائينس. ڦٽن تي پهو رکينس. ”نوناري فقير پوءِ ڇا
چوانس“ پيرو شاه جانڻ فقير کان پڇيو.
”چئينس“

”اوڏو ٿئي ڪوهيار، هل ته ملين هوت کي“
(هيءُ معلومات عطا محمد پيڙي موڪلي ڏني)

فقير محمد صلاح جي اولاد جو شجرو

فقير محمد صلاح

فقير ڪريم بخش
وصال ۱۲۸۴ھ (ري اولاد)

فقير ولي محمد

فقير امان الله

فقير امام الدين

فقير حبيب الله
(ري اولاد)

فقير نظام الدين

فقير نور الدين

هڪ نياڻي

فقير قلندر بخش

فضل محمد

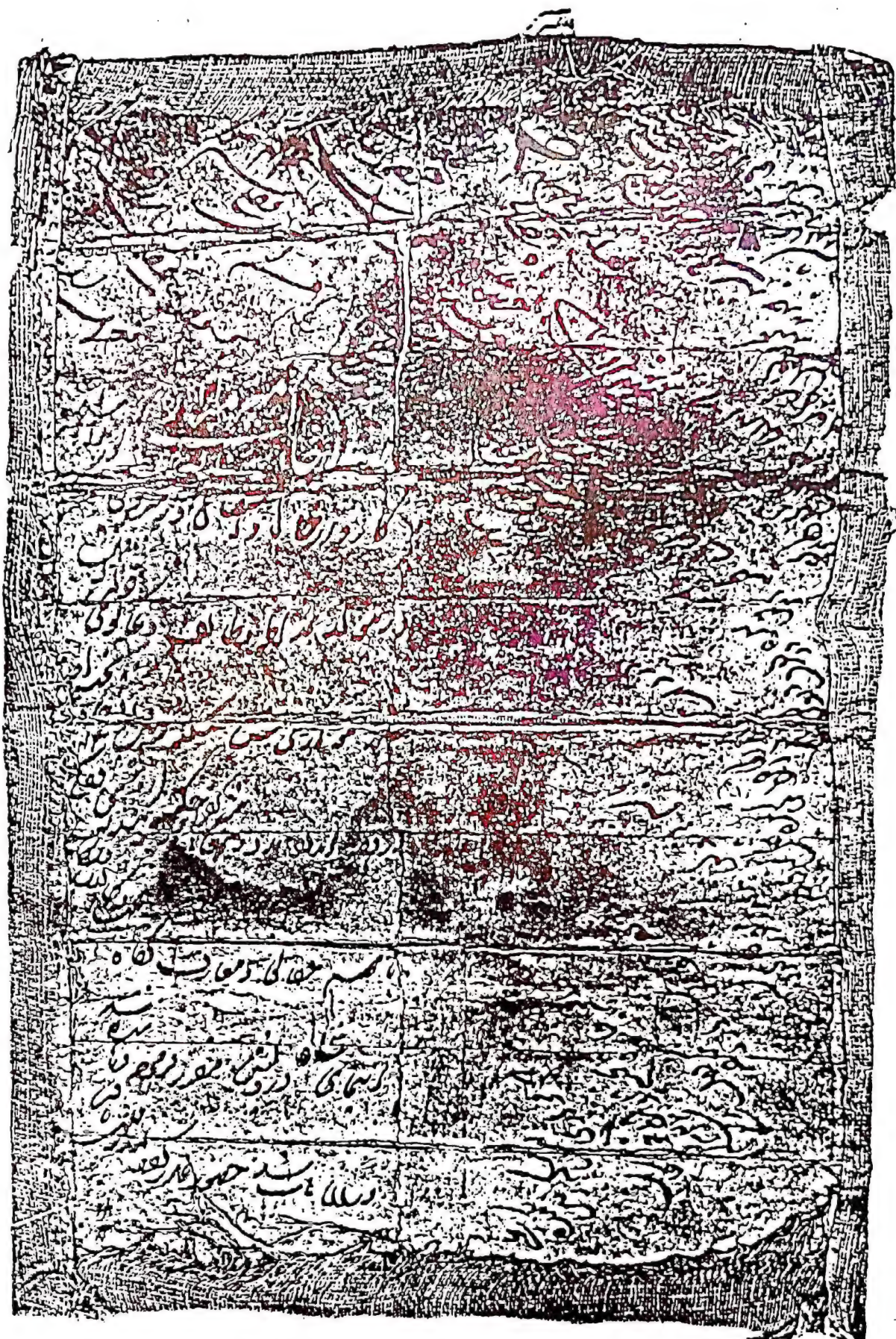
نيڙهي واري سانحي ۾ شهيد ٿيو

الم ڌڻو فقير

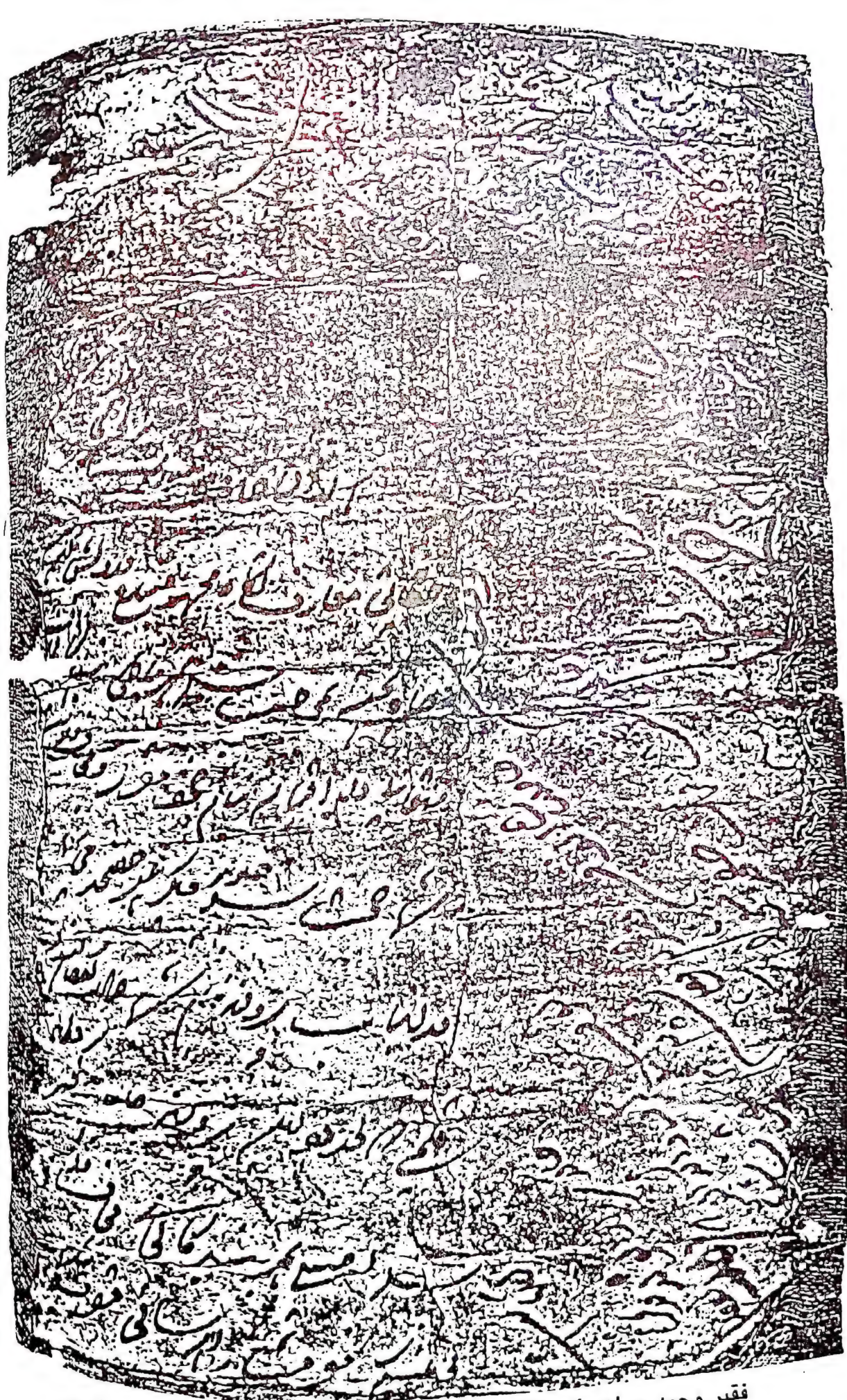
موجوده سجاده نشين

قلندر بخش
(حيات)

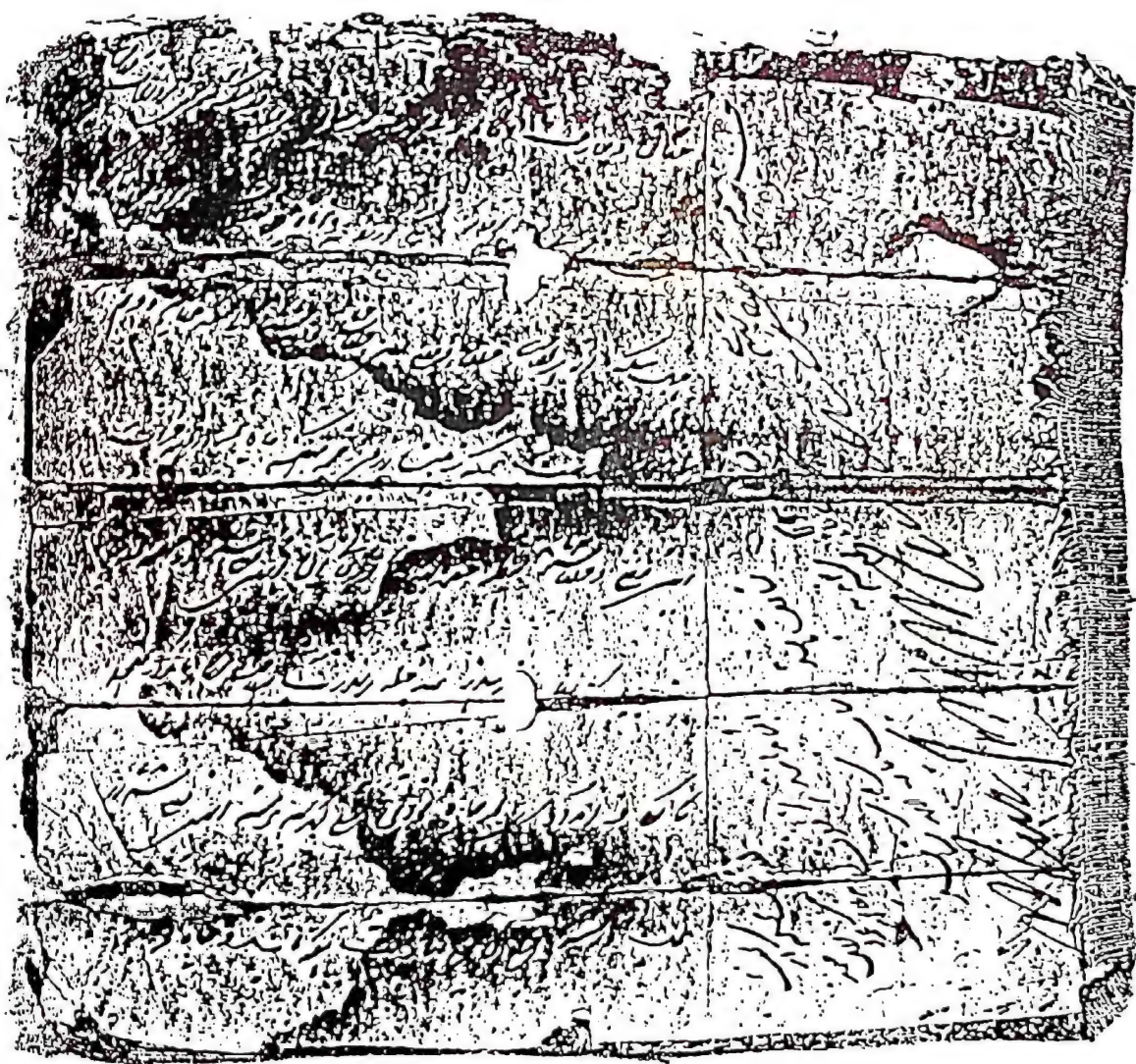
نور الدين
(حيات)

فقير محمد صلاح کي مليل زمين جو پروانو جنهن تي مير مبارڪ خان جي مهر ۽
سنہ ۱۲۴۴ھ لکيل آهي.

فقير محمد صلاح کي ٽنل زمين جو پروانو جنهن تي مير نصير خان ولد مير
مبارڪ خان جي بطور تصديق مهر ۽ سنہ ۱۲۵۰ھ لکيل آهي.

فقير محمد صلاح جي فرزند فقير ولي محمد کي ڏنل زمين جو وچور جنهن تي
مير فيض محمد جي انگريزيءَ ۾ مهر لڳل آهي.

[illegible]

[illegible]

دانه و شون سوکي وایرون - منته بار و دل جون میان - شفا -
 عشق و ارن جون دی میان و در و در حان میان لا - جیتر و جیتر - میان و میان -
 کیم - بندت و کیم - میان لا - کیم و کیم - میان - کیم و کیم - میان -
 کیم و کیم - میان لا - کیم و کیم - میان - کیم و کیم - میان -
 کیم و کیم - میان - کیم و کیم - میان - کیم و کیم - میان -
 کیم و کیم - میان - کیم و کیم - میان - کیم و کیم - میان -

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

۱۰۰
۱۰۱
۱۰۲
۱۰۳
۱۰۴
۱۰۵
۱۰۶
۱۰۷
۱۰۸
۱۰۹
۱۱۰
۱۱۱
۱۱۲
۱۱۳
۱۱۴
۱۱۵
۱۱۶
۱۱۷
۱۱۸
۱۱۹
۱۲۰
۱۲۱
۱۲۲
۱۲۳
۱۲۴
۱۲۵
۱۲۶
۱۲۷
۱۲۸
۱۲۹
۱۳۰
۱۳۱
۱۳۲
۱۳۳
۱۳۴
۱۳۵
۱۳۶
۱۳۷
۱۳۸
۱۳۹
۱۴۰
۱۴۱
۱۴۲
۱۴۳
۱۴۴
۱۴۵
۱۴۶
۱۴۷
۱۴۸
۱۴۹
۱۵۰
۱۵۱
۱۵۲
۱۵۳
۱۵۴
۱۵۵
۱۵۶
۱۵۷
۱۵۸
۱۵۹
۱۶۰
۱۶۱
۱۶۲
۱۶۳
۱۶۴
۱۶۵
۱۶۶
۱۶۷
۱۶۸
۱۶۹
۱۷۰
۱۷۱
۱۷۲
۱۷۳
۱۷۴
۱۷۵
۱۷۶
۱۷۷
۱۷۸
۱۷۹
۱۸۰
۱۸۱
۱۸۲
۱۸۳
۱۸۴
۱۸۵
۱۸۶
۱۸۷
۱۸۸
۱۸۹
۱۹۰
۱۹۱
۱۹۲
۱۹۳
۱۹۴
۱۹۵
۱۹۶
۱۹۷
۱۹۸
۱۹۹
۲۰۰

ایسے نیکو بہادر آگاہیوں - سچوں کو آگاہیوں

بیشتر و سستون حصون را فارغ از اوزار

دین ممان و اسیف میان " سہا تیرا سہا "
 ان کو باہت جو میان لا - خندا یہ ہے جگر میان
 تیرا سہا ہے

یہ بیان اس وقت ہی تصدیق سے ملتا ہے۔
 یہ بیان اس وقت ہی تصدیق سے ملتا ہے۔
 یہ بیان اس وقت ہی تصدیق سے ملتا ہے۔
 یہ بیان اس وقت ہی تصدیق سے ملتا ہے۔
 یہ بیان اس وقت ہی تصدیق سے ملتا ہے۔

فقير محمد صلاح جي قبي تي رکيل هڪ ڀيتيءَ مان لڌل ڪاغذ جنهن تي فقير صاحب جون ڪافيون لکيل آهن.

جُڑے۔ دم دم تھین دوست جا۔ مون کے پورے تاپون
 آلاؤ لیغ محبت میخ۔ مون کی جی ام جڑی آہ جن۔
 سا آہی نہ اکٹ جڑی۔ جیکا وڑی آہ پنجان۔
 ترسانیر کور بولن پور۔ اُھنے الوالا پاکن۔
 کے مور نہ و سرت جھڑیون۔ جیکی اپون آباھن کن۔
 تاپارون یار کسے ہزار۔ مون کے مھٹا زین۔
 کے مون جھوٹی پائی بھلیا۔ مری پئی پیا چوں۔
 تم محبت مین راتوں زینا۔ اے سون وارون۔
 متارا فرساح سائن۔ جیکی توڑن دس دس۔

کہہ شہرہ بہت

کافیہ ۳۱

چہ - پرین پرک ایا پیر: تیری وسوہن وچا پتی
 واران کستوری واپیون: رہا تیرا سندن سیر
 اچھا ساٹ عجیب ہے:
 تر پیوند بندیاؤن پاہت ہو: چنداں ہے کین حکیر
 رہا بندیدر صاحبین:
 تر پرین ڈنوپاٹ ڈوی: نہ ترھی عکسینی اھے کیر
 عشق اچاری آری جا ہے:
 عمر صاف کیاؤن مون سکین تان: بخشون وریون پیے میر
 تیری سرکھا ساہا ہے
 دھرم صلا سیناؤن پرتین ساہا: کہ حب تیری سہی ہو
 پل نہ وسارج تون بہن کے:

تمہا

يا هو
 عرض آية تهينه شجرة ديكاريل موافق
 حضرت فقیر صاحب مرحوم میان محمد ^{صلی اللہ علیہ وسلم} فقیر علیہ الرحمۃ کامل
 کون و نیکی عرض دار ستینہ پیر ہے آیت
 حضرت فقیر صاحب لنگر فقراء باب اللہ میں قرعہ اللوحیہ
 تملیک متحرک غیر متحرک جوڑی دیو آیت اوہا جھنڈا
 بہت سوال گذر لو ہوندو اوہا جھنڈا ای پیر ہے جی
 درویش پالہ تقسیم ورہا نلون نہ کیو ہو سوری
 تملیک لڑھندی آئی آیت جھنجی پیداواریا مجموعاً
 لنگر فقراء باب اللہ جو خرچہ دریت درگاہ قبہ مسجد
 شریف بحر جائے نشہ گاہ فقراں جو خرچہ خدا آیتا جھنڈا
 اسان حقین صینہ صحت خیر جو صحت ہے آیت
 سرور کائنات علیہ الصلوٰۃ والسلام جی حدین شریفیت
 موافق جینہ تہ فرمایا آیت تہ انا معشر الانبیاء و الفقراء
 لانرث و لا نورث ما ترکناہ صدقہ بیوتہ
 مال الفقراء لا یملک جی ارشاد موجب جہا بہ
 تملیک فقراون جی اکھ اوہا حضور جینہ وقفہ
 داخل کرانہ فراتہ بیوتہ و ذی فقر صاحب کامل اولیاء
 جی نالی مکرانہ فراتہ سندس اولاد یا فقراء و فقر ال طریقہ
 لڈ نشہ بیوتہ موجب تملیک درگاہ و لنگر حوتہ اردو

عنه ۳۰ منزل ۱۸۸ الناس
 قل اعوذ برب الناس ه حوته بناه ليدان تون
 پروردگار آدمه جي کونه هياجي الناس ه بادشاه
 هاتر هغه جو اله الناس ه الله اولاد آدم و هم جو
 من شتر التوتو اس الحناس ه مخنان شتر و
 مسندت ه اجهه تين تر حوت و وقت خداستگي يادگست تله
 شيطان جي ايماعادت آهي ته جده بند و خداستگي يادگري
 نه روهي پيئي ه جده حق جي ذمگري نماخل تر تله سور
 و جهي اني ليو سوس في صد و الناس ه
 جيو و سواس و جهي تو ساطفه جي سينه ه من الحيت
 و الناس ه جبهه ي آدمه مخان آهي پيئي
 شياطين ما لحن ه جيت - اباب ه لک توت هغه سور
 ه و جهه چائنه تي ناس جو لفظ واقعه تيو آهي ه لجهي معي
 مکرر آهي لجهينه مخان اطفاله جي آهي هغه ربوبيت
 جي معني جو دليل آهي آنتي ه بيو جوانه جو ه لفظ مله جو
 جهنه تهر ه حکومت جو دليل آهي مشير آهي اني متان
 ه تيون ويران ه اسم الله جو جيکو روشن آهي هرا ندراري
 ه عبادت ه مخان لائق مناسب اني متان ه ورتون
 صالحان جو و سواس ه لاله آهي لجهي لهره جي
 ه پتون ه فسدان جهني قرآن معوذ من جي متان دلالت تو
 مکرر ه حقيقت وارا لکن تاته پنه عدد جو مرتبه لجهي جهني
 حضرات خمس سون تار لجهي لهره دلالت نه ايت ه ماري
 جي متان آهي جهنگور انکي تر ندر حوت هغه ه ايشارا لجهي
 جو کيتو به انکي نفس ه ضرر کي نذا ه حاصل تون کي درر موشه انه
 ضرر و يگارن تله ه و ياري نه ايت کون سواي و ه پنه باگ
 اصل صورت ه موشه لجهي ه و ياري نه ايت کون سواي و ه پنه باگ

هو الحق الموجود
آند نماز نام نيامدنگارن
و آنهم نشد ميسر سودا و خام نشد

بخته امر هب
جبر امر هب
موجب امر هب
دست و دست
مکان

عاليجاه رفيع بائگاه حشمت و شوکت سنگاه خالصا عالیشان
چون احوال ايمینوال بجز ايند متعال همه حال خيريت است و خيريت نند ربح آنچيز
از درگاه هادي کريم ليل و نهار خواهان و جویار است ما هو المقصود آنکه -
در ۱۳۸۱ هجری قمری آنچیز جرات نمودم لعل شهباز جو تله مقدر کيل آيه لهناء
آندوت و التو محبت صادق کی دعوت بمعن قبايل جي آيه فقير کون عارنه اشهدا
او هانجي اهل و عيال فقير و عيال نيا تيرون دختر يون آهنة فقير کي
گهنة اي سالنه کون اليه خيال خاطر گزينة آيه تبه بمعن قبايل دعا و کفر و ان تينه

الفساد انفسکم نساء نادنا کم ابنا ننا و ابنا انکم هک تو حتم و هک خيال آيه
او هانصا جنبه چين خداوند تعالی عمر خضر عطا فرمايئند و یکبارگی مهربان کون
خیر جو خيال را یو ايرادو اُمید پور کون مبذول فرمايئند تا هادي کريم او هانصا جو
اُمید کون چيني و کون نوا ظاه باطن حاصل کنند و آمینه نم آمینه -
تہ ان حاجاتي حرمت خواندن کون دعوت و نیک پا سان بخشو کيون در تيون ايندا
مرحال پور هر طرم فقير جو را یو پور و کون فرمايئند از ياده خير و السلام
دعائمه مسکين نور الدين خیر
۱۳۸۱ هجری قمری

天

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۵۹۰ء اخراج آئینہ تیار کیا گیا بی عرضہ دینی ارباب و عوام

روایاتی بخیر و بد - سه - ج ۱ - ۱

والله اعلم

ندو از کفر

فقير محمد صلاح جي قبي اندر قبرون

- وچ تي فقير محمد صلاح جي مزار
ساڄي کان: پهرين قطار: فقير فضل محمد وفات ۱۹۵۰ع
قلندر بخش وفات ۱۹۶۳ع
ٻي قطار: ۱- فقير ولي محمد ولي وڏو پٽ
(سنڌي جو شاعر)
۲- فقير ڪريم بخش وفات ۱۲۸۴ھ (ري اولاد)
(سنڌي جو شاعر)
۳- فقير امام الدين ولد فقير ولي محمد
۴- فقير امان الله ولد فقير ولي محمد
ٽين قطار: ۱- فقير ولي محمد پيو
۲- فقير امير بخش

بفیضان نظر مرشد
کریم صوفی فقیر
حکیم وزیر حسین
درازی

Scanned By Faqeer

Aamir Ali Darazi